Numizmatyczne ciekawostki

23.11.2026

Jest wśród licznych i bardzo zajmujących nauk pomocniczych historii taka, która przyciąga uwagę wielu pasjonatów na całym świecie. Mowa o numizmatyce, nauce o monetach i papierach wartościowych. Zapewne mało kto kojarzy Instytut Pamięci Narodowej ze zbiorami numizmatycznymi, ale „Migawka archiwalna" przekona swoich Czytelników, że w OA IPN w Katowicach znajdują się eksponaty warte opisania.

Skąd w dokumentacji aparatu represji historyczne banknoty? Ano najczęściej z rewizji przeprowadzanych u podejrzanych o szeptaną propagandę, szpiegostwo, krytykę ustroju PRL czy sojuszu z ZSRS. Na tym tle wyróżniają się dwie „sprawy z banknotami". Jedna dotyczyła grupy pracowników poczty w Katowicach, którzy od 1947 r. przez kilka lat okradali przesyłki, zawłaszczając zawartą w nich gotówkę; odnalezione u jednego z członków szajki pieniądze dołączono do akt. Druga historia jest bardziej nietypowa. Oto w maju 1947 r. dwóch funkcjonariuszy PUBP z Pszczyny wybrało się na motorze do Woszczyc, rzekomo służbowo. Obaj byli nietrzeźwi już na początku tej przygody, a w Woszczycach wstąpili do znanego sobie restauratora i znacznie pogorszyli swój stan. Po zakończeniu gościny jeden z nich próbował zapłacić, ale gospodarz nie chciał pieniędzy i prosił, aby przyjęli poczęstunek. Funkcjonariusz w pijackim stylu obraził się na karczmarza i ostentacyjnie potargał sto złotych; drugi nazwał ten czyn haniebnym i obraził się na kolegę. Podjęta zaraz potem próba odjechania motorem skończyła się poważnym wypadkiem: jeden pijak przejechał drugiego, obaj się poturbowali i w zamieszaniu zgubili służbową broń. Ratowali ich okoliczni mieszkańcy, zaś sprawcy zawiadomili PUBP w Pszczynie, że zostali napadnięci przez „bandę NSZ". Oczywiście kłamstwo zostało szybko zdemaskowane, zwłaszcza gdy na miejsce przybyły posiłki gotowe do interwencji. Funkcjonariusze zostali skazani przez Wojskowy Sąd Rejonowy na półtora roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na trzy lata, zaś potargany banknot znalazł się w dokumentacji („Migawka" go zrekonstruowała przed skanowaniem).

100 złotych według projektu Józefa Mehoffera (IPN Ka 023/1385)

100 złotych według projektu Józefa Mehoffera (IPN Ka 023/1385)

500 złotych z wizerunkiem Tadeusza Kościuszki. Banknoty z datą 28 lutego 1919 r. były drukowane w Anglii i Francji na mocy ustawy z tego właśnie dnia. Ustawa wprowadzała złotego jako przyszłą walutę, nie precyzowała jednak, od kiedy będzie on obowiązywał. Ten i inne banknoty z 1919 r. zostały wprowadzone do obiegu po reformie walutowej z 1924 r. Kolejne, od 1924 r., były już drukowane w Polsce (IPN Ka 023/1385)

500 złotych z wizerunkiem Tadeusza Kościuszki. Banknoty z datą 28 lutego 1919 r. były drukowane w Anglii i Francji na mocy ustawy z tego właśnie dnia. Ustawa wprowadzała złotego jako przyszłą walutę, nie precyzowała jednak, od kiedy będzie on obowiązywał. Ten i inne banknoty z 1919 r. zostały wprowadzone do obiegu po reformie walutowej z 1924 r. Kolejne, od 1924 r., były już drukowane w Polsce (IPN Ka 023/1385)

20 złotych z wizerunkiem Emilii Plater na awersie, 1936 r. Na rewersie znajduje się widok Wawelu od strony Wisły, po jego bokach – postaci symbolizujące nauki techniczne i humanistyczne. Banknot według projektu grafika i malarza Wacława Borowskiego (IPN Ka 023/559)

20 złotych z wizerunkiem Emilii Plater na awersie, 1936 r. Na rewersie znajduje się widok Wawelu od strony Wisły, po jego bokach – postaci symbolizujące nauki techniczne i humanistyczne. Banknot według projektu grafika i malarza Wacława Borowskiego (IPN Ka 023/559)

10 złotych. Banknot z okresu niemieckiej okupacji, z emisji z 1940 r. Obowiązywał na terenie Generalnego Gubernatorstwa, był emitowany przez Bank Emisyjny w Polsce, instytucję powołaną przez Hansa Franka dla GG. Na awersie dwie kobiety: z lirą (symbol sztuki) i książką (symbol nauki), na rewersie – pomnik Fryderyka Chopina z Parku Łazienkowskiego. Autorem banknotów okupacyjnych był Leonard Sowiński; w projektach wykorzystał wzory z okresu dwudziestolecia, musiał jednak usunąć elementy patriotycz

10 złotych. Banknot z okresu niemieckiej okupacji, z emisji z 1940 r. Obowiązywał na terenie Generalnego Gubernatorstwa, był emitowany przez Bank Emisyjny w Polsce, instytucję powołaną przez Hansa Franka dla GG. Na awersie dwie kobiety: z lirą (symbol sztuki) i książką (symbol nauki), na rewersie – pomnik Fryderyka Chopina z Parku Łazienkowskiego. Autorem banknotów okupacyjnych był Leonard Sowiński; w projektach wykorzystał wzory z okresu dwudziestolecia, musiał jednak usunąć elementy patriotycz

5 złotych z serii lubelskiej, z rusycyzmem „jest obowiązkowym” (IPN Ka 116/7239)

5 złotych z serii lubelskiej, z rusycyzmem „jest obowiązkowym” (IPN Ka 116/7239)

20 złotych z serii lubelskiej, drukowane w Polsce (IPN Ka 228/2973)

20 złotych z serii lubelskiej, drukowane w Polsce (IPN Ka 228/2973)

100 złotych z serii lubelskiej, drukowane w Moskwie i potargane przez funkcjonariusza w Woszczycach (IPN Ka 238/1678)

100 złotych z serii lubelskiej, drukowane w Moskwie i potargane przez funkcjonariusza w Woszczycach (IPN Ka 238/1678)

10 karbowańców (IPN Ka 116/7239)

10 karbowańców (IPN Ka 116/7239)

Pięć franków belgijskich z 1938 r. z wizerunkiem króla Alberta I i królowej Elżbiety (IPN Ka 03/1625)

Pięć franków belgijskich z 1938 r. z wizerunkiem króla Alberta I i królowej Elżbiety (IPN Ka 03/1625)

Wśród odnalezionych banknotów znajdują się pieniądze polskie i zagraniczne. Mamy niemieckie marki z okresu Republiki Weimarskiej i III Rzeszy, są też marki emitowane po wojnie w zachodnich strefach okupacyjnych. Waluta belgijska jest reprezentowana przez banknot pięciofrankowy z 1938 r. W dokumentach znalazł się też rubel z 1938 r. i 10 karbowańców z 1942 r. Ten ostatni to jeden z nominałów serii emitowanej przez „Centralny Bank Emisyjny Ukrainy" w Równem, a faktycznie przez Niemców na okupowanej Ukrainie.

Polskie banknoty są reprezentowane przez wyróżniające się swoim artyzmem banknoty międzywojenne i te o alternatywnej urodzie, wydawane przez PKWN. Pieniądze z tzw. serii

lubelskiej były drukowane w Moskwie i Polsce, i co ciekawe, na pierwszy rzut oka można odróżnić jedne od drugich. Otóż polskie zawierały informację „Przyjmowanie we wszystkich wypłatach jest obowiązkowe”, a w tych moskiewskich znajdował się rusycyzm: „…jest obowiązkowym”.

Banknotem, który zasługuje na największą uwagę jest „100 zł z dębem”. Zaprojektowany przez Józefa Mehoffera i uznawany za jeden z najpiękniejszych polskich banknotów międzywojennych miał dwie emisje: w 1932 i 1934 r. Jego autor, profesor ASP w Krakowie, uczeń i współpracownik Matejki, twórca m.in. grafiki użytkowej (okładki, ilustracje, znaki dla firm komercyjnych, blankiety akcji) zamieścił w swoim projekcie liczne symbole. Obok wizerunku księcia Józefa Poniatowskiego, uznawanego za bohatera i znak odrodzonej Polski, znajduje się podobizna królowej Jadwigi (jako znak wodny) – symbolu odnowy Akademii Krakowskiej i unii z Litwą. W centrum rewersu jest medalion z rosnącym na brzegu morza dębem, oznaką wieczności i mocy, ilustrującym wieki polskiej państwowości i siłę odrodzonej gospodarki. Po bokach medalionu artysta umieścił Merkurego i personifikację przemysłu. Dodatkową ciekawostką jest to, że pierwowzór uwiecznionego drzewa rośnie do dziś – przypuszczalnie od ponad 600 lat – w Wiśniowej na Podkarpaciu. Dąb na cześć Mehoffera nosi imię Józef i stoi w parku przy dworze Mycielskich, z którymi małżeństwo Mehofferów się przyjaźniło i u których często bywało.

(na podstawie IPN Ka 023/1618, IPN Ka 023/1385, IPN Ka 023/559, IPN Ka 023/412, IPN Ka 03/1625, IPN Ka 116/7239, IPN Ka 228/2973, IPN Ka 238/1678, IPN Ka 03/1493, IPN Ka 032/47/1, IPN Ka 567/11, L. Kokociński, Pieniądz papierowy na ziemiach polskich, Warszawa, 1996; https://nbp.pl/jozef-mehoffer-tworca-pieniadza/

https://www.muzeumtomaszow.pl/muzealny-obiekt-miesiaca/banknoty-ukrainy

https://dzieje.pl/aktualnosci/moskiewskie-banknoty-dla-polakow-pwpw-ujawnia-swoje-archiwa*)*

Jeden rubel z 1938 r. z wizerunkiem górnika (IPN Ka 03/1493)

Jeden rubel z 1938 r. z wizerunkiem górnika (IPN Ka 03/1493)

Jedna rentenmarka z 1937 r. Rentenmarki wprowadzono do obiegu w 1923 r. w Republice Weimarskiej w celu opanowania ogromnej inflacji. Od 1924 r. funkcjonowały obok reichsmarek (IPN Ka 228/2973)

Jedna rentenmarka z 1937 r. Rentenmarki wprowadzono do obiegu w 1923 r. w Republice Weimarskiej w celu opanowania ogromnej inflacji. Od 1924 r. funkcjonowały obok reichsmarek (IPN Ka 228/2973)

Dwie rentenmarki z 1937 r. Rentenmarki wprowadzono do obiegu w 1923 r. w Republice Weimarskiej w celu opanowania ogromnej inflacji. Od 1924 r. funkcjonowały obok reichsmarek (IPN Ka 228/2973)

Dwie rentenmarki z 1937 r. Rentenmarki wprowadzono do obiegu w 1923 r. w Republice Weimarskiej w celu opanowania ogromnej inflacji. Od 1924 r. funkcjonowały obok reichsmarek (IPN Ka 228/2973)

Pięć reichsmarek z 1942 r. (IPN Ka 228/2973)

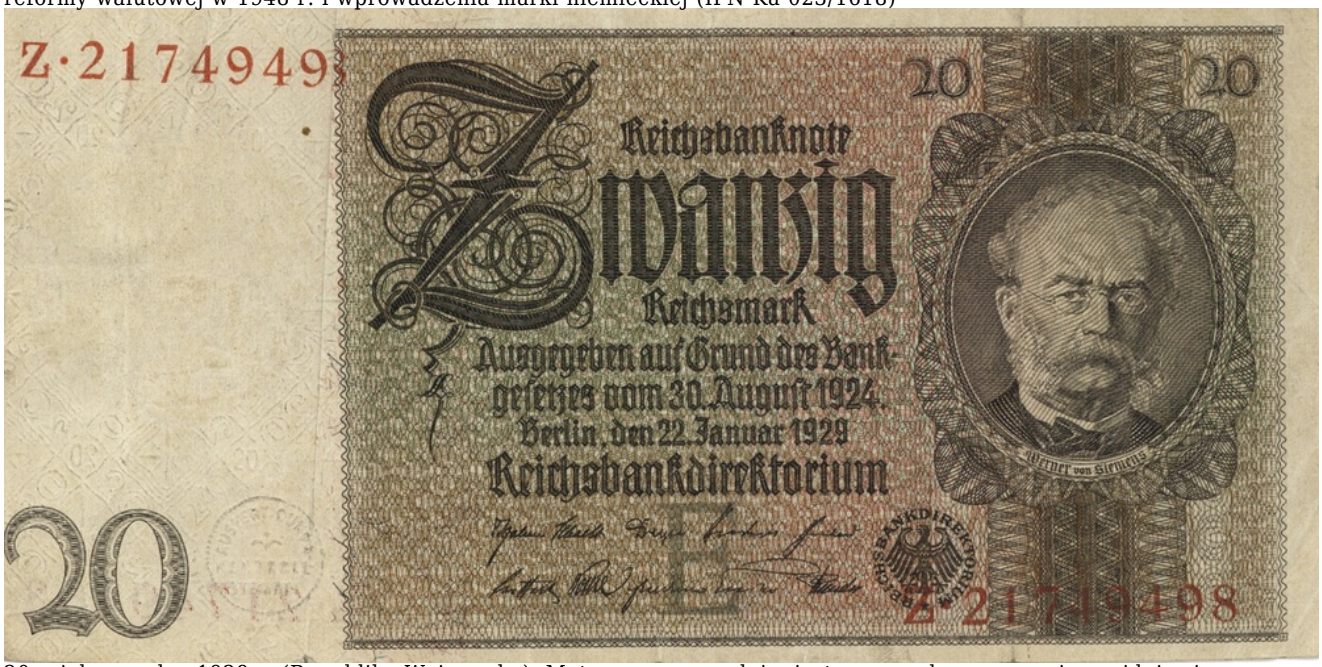
Pięć reichsmarek z 1942 r. (IPN Ka 228/2973)

10 reichsmarek z 1929 r. (Republika Weimarska). Grafika odwoływała się do rolnictwa – na awersie znajduje się wizerunek niemieckiego agronoma Albrechta Thaera, na rewersie – kobieta z sierpem. Banknoty obowiązywały aż do reformy walutowej w 1948 r. i wprowadzenia marki niemieckiej (IPN Ka 023/1618)

10 reichsmarek z 1929 r. (Republika Weimarska). Grafika odwoływała się do rolnictwa – na awersie znajduje się wizerunek niemieckiego agronoma Albrechta Thaera, na rewersie – kobieta z sierpem. Banknoty obowiązywały aż do reformy walutowej w 1948 r. i wprowadzenia marki niemieckiej (IPN Ka 023/1618)

20 reichsmarek z 1929 r. (Republika Weimarska). Motywem przewodnim jest przemysł – na awersie znajduje się wizerunek wynalazcy Wernera von Siemensa, na rewersie – robotnik z młotkiem. Banknoty obowiązywały aż do reformy walutowej w 1948 r. i wprowadzenia marki niemieckiej (IPN Ka 023/1618)

20 reichsmarek z 1929 r. (Republika Weimarska). Motywem przewodnim jest przemysł – na awersie znajduje się wizerunek wynalazcy Wernera von Siemensa, na rewersie – robotnik z młotkiem. Banknoty obowiązywały aż do reformy walutowej w 1948 r. i wprowadzenia marki niemieckiej (IPN Ka 023/1618)

100 reichsmarek z 1935 r. Na awersie widoczny jest wizerunek zasłużonego chemika Justusa von Liebiga oraz swastyka (IPN Ka 567/11)

100 reichsmarek z 1935 r. Na awersie widoczny jest wizerunek zasłużonego chemika Justusa von Liebiga oraz swastyka (IPN Ka 567/11)

50 marek alianckich, wydawanych przez alianckie dowództwo na okupowanych terenach Niemiec. Obowiązywały od 1944 do 1948 r., równolegle z reichsmarkami. Banknot w naszym zasobie pochodzi najpewniej z radzieckiej strefy okupacyjnej, o czym świadczy myślnik przed numerem seryjnym na awersie – pozostałe trzy kraje miały inne oznaczenia (IPN Ka 023/412)

50 marek alianckich, wydawanych przez alianckie dowództwo na okupowanych terenach Niemiec. Obowiązywały od 1944 do 1948 r., równolegle z reichsmarkami. Banknot w naszym zasobie pochodzi najpewniej z radzieckiej strefy okupacyjnej, o czym świadczy myślnik przed numerem seryjnym na awersie – pozostałe trzy kraje miały inne oznaczenia (IPN Ka 023/412)

Jedna marka niemiecka. W wyniku reformy walutowej w 1948 r. w Niemczech Zachodnich zlikwidowano reichsmarki, a wprowadzono marki niemieckie (IPN Ka 03/1625)

Jedna marka niemiecka. W wyniku reformy walutowej w 1948 r. w Niemczech Zachodnich zlikwidowano reichsmarki, a wprowadzono marki niemieckie (IPN Ka 03/1625)

Poprzedni Strona
Następny Strona

Katowice

Katowice

Archiwum IPN

Archiwalia IPN

Powiązane wiadomości

Migawki archiwalne